

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

СОСНН Олександр Васильович,
професор кафедри управління суспільним розвитком
Національної академії державного управління при Президентові України,
доктор політичних наук, професор

САВЧЕНКО Світлана Вікторівна,
слухачка Національної академії державного управління
при Президентові України

Незаперечно, що умови інформаційного обміну в природі взагалі і в людському співтоваристві, зокрема, завжди підпорядковано завданням розвитку або регресу. Саме в процесах обміну інформацією люди і суспільства обирають лінію поведінки, задовольняючи і реалізуючи інтереси, адаптуються за допомогою нових знань і освітніх програм до змін умов існування в світі, передають прийдешнім поколінням досвід минулого та сьогодення, і, одночасно, прогнозують майбутнє.

Наявність і доступність інформації завжди допомагала людині приймати і інноваційні рішення в усіх загальнозрозумілих сферах діяльності, а потреба в інноваціях, додатковій інформації та знаннях про досвід була завжди, особливо гостро виникала, коли знижувались рівень життя, темпи розвитку виробництва, і як наслідок, загострювалась економічна ситуація, ускладнювались демографічні процеси, збіднювалась людська культура.

Ставлення суспільства до знань та інновацій і взагалі технологій обміну інформацією завжди багато в чому персоніфікувало технологічний уклад життя, а їх за всю історію людством пережито, принаймні, чотири: революцію матеріалів (кілька тисяч років тому), коли люди навчилися обробляти каміння, і почали створювати примітивні інструменти; промислову революцію (приблизно 300 років тому), пов'язану з початком масового використання машин і верстатів; енергетичну революцію (початок ХХ сторіччя); і, врешті-решт, інформаційну революцію, яка відбувається на наших очах з останньої третини ХХ сторіччя.

Змістовну систематизовану інформацію не без підстав завжди розглядали в якості одного з найважливіших ресурсів розвитку суспільства, поряд з матеріальними, енергетичними й людськими. Стрімкий розвиток і розкриття все нових можливостей комп'ютерних технологій всюди лише підвищив темпи її акумулювання, узагальнення і оформлення в якості *інформаційного ресурсу* (ІР) – особистого, суспільного, і врешті-решт, державного, який останнім часом все більше унагляє окрему, нематеріальну субстанцію життєдіяльності суспільства. ІР дедалі більше які перетворюються у ресурс інноваційного, економічного і політичного розвитку, оскільки, набуваючи властивостей широко споживаного товару, завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям (ІКТ) все більше об'єднують високоосвічених фахівців основних секторів науки, освіти, економіки та політики і активно переміщуються в світове віртуальне інформаційне середовище, стимулюючи швидкий розвиток технологій створення особливої форми ІР – електронних. [1]

За підрахунками Університету Берклі (University of California at Berkley), за період з 1999 по 2005 роки кількість інформації, виробленої в світі, зросла на 38 %. Людство щорічно виробляє таку кількість інформації, нею можна заповнити 500 тис. Бібліотек Конгресу США (це найкрупніше книгосховище світу, в ньому нараховується 29 млн. одиниць книг та інших друкованих матеріалів, 58 млн. манускриптів, 12 млн. фотографій, 4,8 млн. карт, 2,7 млн. аудіо- та відеозаписів). 93 % загальносвітової інформації міститься в електронному вигляді. [2]

Інформаційний ресурс у вигляді електронних бібліотек став обов'язковою складовою інформаційних ресурсів всіх країн, збільшуючи залежність суспільства від процесів їх накопичення та поширення, перетворюючи їх в об'єкт різноманітних економічних і суспільних відносин. Споживчі властивості інформації виявились аналогічними до властивостей традиційних ресурсів. Це дало підставу використовувати до інформації багато економічних характеристик (ціна, вартість, витрати, прибуток тощо), до того ж боротьба за володіння інформацією, інформаційними ресурсами і технологіями комунікацій завжди супроводжувала боротьбу за владу, за можливість управляти справами суспільства, визначати напрямки суспільного розвитку, утворювати сферу політичного життя, формувати полі-

тичні документи та ідеологію, використовувати фінансові й взагалі всі матеріальні і нематеріальні ресурси. Через новий транспортний ланцюг Інтернет і глобальні інформаційні мережі взагалі IP принципово змінює не тільки обсяг знань, необхідних для розвитку країн і націй, але що важливо, досягають якісно нового рівня впливу IP на розвиток гуманітарної сфери суспільства, підвищує можливості кожного у спілкуванні зі світом, який нас оточує, надає владним структурам нові й унікальні форми управління розвитком.

Саме розвиток ІКТ особливо загострив наприкінці ХХ століття боротьбу за IP, коли світовий науково-технічний прогрес на тлі розвитку військових технологій подвійного використання позначився появою гігантських масивів інформації про безліч нових і більш ефективних технологій виробництва різноманітних товарів. Можна сказати, що саме це згенерувало фантастичні темпи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і, як наслідок, нову величезну хвилю розвитку земної цивілізації – інформаційну – такого рівня, що стало можливим органічне включення людини в середовище інформаційної сфери, на рівні свідомого відношення до інформації, спонукаючи створення нових механізмів управління таким феноменом.

В той час, впроваджуючи новітні технології подвійного призначення у виробництво цивільних товарів, проводячи конверсію і диверсифікацію виробництв, діяльність яких була підпорядкована створенню і виробництву зброї, західні компанії почали добиватися надприбутків, завдячуючи монопольному привласненню інтелектуальної ренти від винаходів, патентів і «ноу-хау». Тут ми почали стрімко відставати від них.

Особливо гостро у нас постала проблема протиріч між необхідністю підсилення режимних заходів щодо захисту технологій військово-промислового комплексу як інтелектуальної власності і необхідністю впровадження інновацій у виробництво. На жаль, владні кола СРСР не спромоглися своєчасно створити умови і необхідну мотивацію для національної науково-технічної еліти, які фактично були власниками прав на науково-технічні ідеї. До того ж «залізною» завісою їх відгородили від життя міжнародної наукової еліти. Характерним для того часу у нас було поняття «виїзний» або «невиїзний» вчений (фахівець). Безумовно, багатьом людям нашої науки тут спрощувались загальноприйняті норми поведінки і надавався «виїзний» статус, а відповідно і значні дивіденди в доступі до інформації і, як наслідок, та кар'єрного зростання в науковому середовищі. Зрозуміло, що це, кінець-кінцем, спричинило в наші дні лавинну еміграцію вчених, яка безумовно буде відбуватися і надалі, якщо, звичайно, не буде прийнято інноваційних рішень в управлінні цим сегментом життя країни. Слід визнати, що сьогодні наслідком такої діяльності влади є те, що ми, по-перше, продовжуємо забезпечувати «процвітання» деяким громадянам, які мають доступ до інформації, якою цікавляться західні фірми, але не всьому суспільству.

З огляду на минуле така мета не ставилася можновладцями СРСР, як не ставиться вона і сучасними реформаторами, однак вже з інших міркувань. Створюючи новий гігантський механізм перерозподілу національного надбання українського народу – його інформаційному ресурсу – змістовної інформації, яка є безумовно величезним ресурсом розвитку України, внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин ми реалізуємо найгірший із можливих варіантів реформування науково-освітньої діяльності та облаштування інформаційної сфери для потреб інноваційної діяльності постіндустріальної доби.

Інформатизація нашого суспільства виявила інертність вітчизняної системи науково-освітньої та виробничої, інноваційної діяльності, її нездатність адаптуватися до умов, які стрімко змінюються. Відомо, скажімо, що інформаційні війни різного масштабу й різної інтенсивності давно ведуться проти нас заради отримання прав володіти й управляти інформаційними ресурсами наших науково-освітніх установ і науково-виробничих підприємств, надаючи (нав'язуючи) нам інформаційно-комунікаційні технології для ефективного використання з власною метою, а тому боротьба з промисловим шпигунством, протиборство, тобто захист інформації від витоку технічними каналами сучасного світу залишаються актуальними проблемами, які безумовно викликають занепокоєння з боку владних структур. Дуже швидко з'ясувалося, що на обрії мрій пересічного науковця України немає ані тихої європейської буржуазності, ані ідеальних американських радощів загальнонаціонального духу підприємництва. Спроба перебудови майже постіндустріальної економіки коштувала Україні втрати віри в дієздатність і не корумпованість влади, країна залишилася без ідеології, втрачає сенс національної ідеї, ціннісного змісту життя. Тому все більше помітною надалі ставатиме тенденція зсуву понять інноваційної діяльності в сферу проблем національної безпеки. Внаслідок різних об'єктивних і суб'єктивних обставин, які наука про державне управління ще має виважено і ґрунтовно дослідити, чому в Україні реалізується найгірший із можливих варіантів переходу із стану номенклатурно-партійного соціалізму в номенклатурно-олігархічне сьогодення. Безумовно, лише те, що

внаслідок законів природи це могло не супроводжуватися корупцією у владних структурах і в діях можновладців, яка стала інструментом переділу всього національного надбання українського народу. [3]

На жаль, поки що розробка теоретичних моделей інноваційної діяльності в Україні, як і нового суспільства взагалі, не враховують питання безпеки інформації достатньою мірою, часто відсуваючи їх на другий план, навіть розуміючи, що таке ігнорування обумовлює появу нових проблем, у тому числі й рецидивів тоталітаризму.

Безумовно, заходи щодо захисту інформації та інтелектуальної власності зокрема, багатогранні. Світовим досвідом доведено, що їх посилення або послаблення може по-різному впливати на розвиток країни. Розпочинаючи радикальні ліберальні реформи, патріотично налаштовані кола української інтелігенції та партійно-номенклатурна еліта нав'язали нашому суспільству псевдонаукову ідею облаштування в Україні в стислі строки інноваційної економіки, не врахувавши досвіду науково-технічної та інноваційної діяльності в розвинених країнах світу. Легше всього визначити терміни дій патентів: більш тривалі строки забезпечують більш надійний захист, однак, незважаючи на те, що терміни дії патентів у значній мірі уніфіковано, низка питань не вирішена і дотепер. Наприклад, враховуючи тривалий період часу, необхідний для державної реєстрації патентної заявки, що слід вважати початком терміну дії патенту: момент реєстрації або ж момент подачі заявки? Не менш складна проблема визначення стандартів унікальності розробки, що дозволяє її авторові включати в патент суміжні розробки й процеси, але слід розуміти, що будь-які зміни в стандартах можуть мати досить значні і часто негативні наслідки. Так, в сфері біотехнологій і фармацевтики в розвинених країнах після розробки нових методів дослідження молекулярної генетики були впроваджені заходи патентного захисту цілого ряду винаходів, таких, як основний механізм генного спайсингу. Ці заходи захисту інформації стосуються процесів, використовуваних при виробництві різної продукції, і виходять далеко за рамки захисту конкретного фармацевтичного продукту.

Режими охорони прав на інтелектуальну власність завжди потребували необхідних компромісних рішень, здатних забезпечити баланс інтересів всіх сторін і проблема ця не обмежується рамками юриспруденції. Як показує світовий досвід, винятково юридичними заборонами неможливо зруйнувати ані піратські ринки, ані процеси імітації технологічних нововведень. На досвіді передових країн і, по-перше, США, потрібно намагатися виховувати у громадян правову свідомість, вивчати та впроваджувати ефективні механізми їх економічної зацікавленості в роботі на ринках наукових знань та інформаційних послуг.

Так наймогутнішим фактором збільшення активності своїх громадян в інформаційній сфері американці обрали і ефективно розвивали правові інститути – патентне і авторське право, які дозволили новаторам отримувати вигоду («квзіренту») за свої винаходи і змушують ефективно функціонувати ринки інформаційної продукції (інтелектуальної власності), які все глибше проникають у їх діяльність і одночасно визначають все нові параметри суспільного розвитку.

Проникнення ІКТ у всі сфери науково-освітньої діяльності сьогодні настільки стрімке, що ми просто не встигаємо повністю зрозуміти можливості новітніх технологій, визначити й надати процесам необхідні законодавчі рамки, як на національному, так і на міжнародному рівнях. А поява все нових ІКТ та умови їх впровадження вимагають, диктують необхідність прийняття все більш нових і досконалих методів реагування суспільства на зміни в інформаційній сфері.

Сьогодні, скажімо, сама ідея охорони інтелектуальної власності передбачає компроміс між завданням збереження стимулів для створення нових науково-технічних ідей і умовами їх поширення з найменшими витратами. Самому авторові при відсутності ефективної державної системи захисту його прав лише з досить невеликою ймовірністю можна сподіватись на активізацію науково-дослідної діяльності і участі на ринку інтелектуальної власності, яка ґрунтується на законах, які забезпечують правову основу купівлі-продажу й ліцензування винаходів і технологій. Стан життєдіяльності системи захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в кожній державі сигналізує потенційним інвесторам про те, що країна підтримує або не підтримує права творців нематеріальних ресурсів – інтелектуальної власності й відкрита для бізнесу. Надійна охорона інтелектуальної власності в країнах розташування штаб-квартир стимулює наднаціональні компанії працювати в країнах, що розвиваються, передавати своїм філіям технічні ідеї та технологічні аспекти роботи. В свою чергу країни, які розвиваються використовуючи технологічні розробки промислово розвинених країн, поширюють технологічні знання своїх громадян, викликають нові хвилі інноваційного розвитку. Якщо механізми захисту інтелектуальної власності розроблені недостатньо, то збільшуються трансакційні витрати, що позбавляє наднаціональні компанії стимулів для передачі знань і інвестицій. Саме тому спроби унааявити процес руху індивідуального знання до колективного і загальний критерій через категорії «інформа-

ція» і «інформаційний ресурс» має не тільки пізнавальне значення. Алгоритм цього процесу дозволяє установити вузлові пункти перетворення інформації з одного стану і форми в інший стан і форму, оцінювати її грошову вартість тощо. В свою чергу, це дозволяє фіксувати зону правового регулювання відносин і поведження суб'єктів на визначеному етапі роботи і контакту з інформацією, продуктами інтелектуальної власності і суміжними правами, виявити об'єктивно обумовлені предмети нормативного (правового, технічного й іншого) їх регулювання.

Оцінюючи інформацію як ресурс національного розвитку, слід подивитись на нього в координатах проблем національних інтересів і безпеки, насамперед, на те, яке значення має інформація в реаліях інформаційної інфраструктури держави, функціонування якої підпорядковано забезпеченню сталого розвитку нації в конкретних історичних умовах. Такі інтереси утворюються, насамперед, збалансованою сукупністю соціальних інтересів особистості, суспільства й держави, які реалізуються в інформаційній сфері, (рис. 1), включаючи і інтереси щодо збереження національної ідентичності.

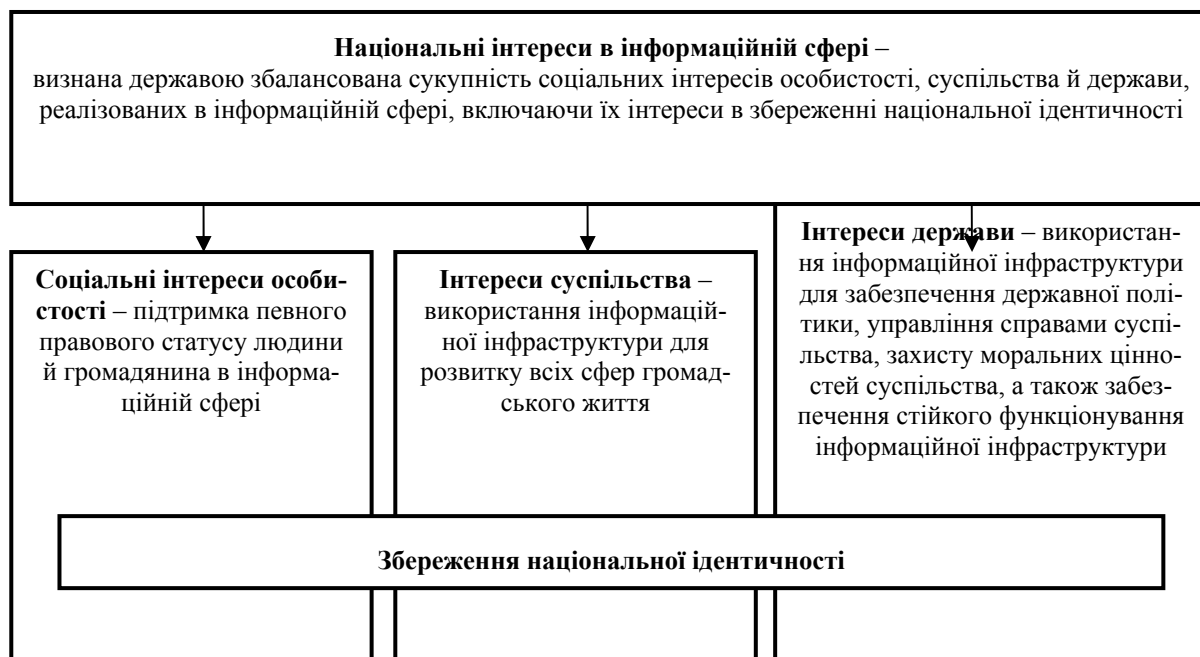

Рис. 1. Структура поняття «національні інтереси в інформаційній сфері»

Впровадження ідей стратегічного управління інноваційними процесами логічно потребує обрати стратегію її організації, моделювання розвитку організаційно-правових механізмів реалізації стратегії і тактики побудови інформаційного суспільства в Україні. Треба окреслити правове поле, на якому буде формуватися інституційні і правову засади адміністративного, теоретико-методичного й технологічного забезпечення інноваційної діяльності в Україні, окреслити організаційні засоби, правові норми та принципи регулювання інформаційних правовідносин, а також науково-інституціональні форми метрологічного забезпечення зазначених процесів. Слід додати, що об'єктом тут виступатимуть суспільні відносини, що виникатимуть у процесі інноваційної діяльності. Вони повинні мати філософсько-світоглядну основу, навіть нову парадигму людиноцентризму, соціологічної та інтегративної юриспруденції, наукові принципи й концептуальні положення мають бути різнобічно обговорені фахівцями різних галузей знань. Визначаючи засади інноваційної діяльності, законодавцеві слід почати розглядати поняття «інформаційний ресурс» як основу інноваційної діяльності, як ресурс інтегрованої сукупності знань, інформаційних технологій і власно самої людини. Тут доречно навести слова фундатора Національної академії наук України, гетьмана України Павла Скоропадського «...раджу: бережіть розумних, освічених, здібних до роботи людей, у нас їх можна перелічити на пальцях». Без перебільшення, їх наявність в органах державного управління має нарешті ототожнюватися з найважливішим ресурсом виживання країни в сучасному світі, їх досвід має закладатися в програми розвитку держави, і надійно захищатися всіма засобами впливу держави й суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Соснін О.В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.
2. Информационный океан. Коллекция фактов // (По материалам Washington ProFile).
3. История информатики и философия информационной реальности. – М., 2007. – С. 125-170.

Соснін О. В., Савченко С. В. Політико-правові проблеми розвитку інформаційної сфери для інноваційної діяльності / Національна академія державного управління при Президенті України.

Sosnin O., Savchenko S. Political and legal problems of development of information sphere for innovation / National Academy of Management with the President of Ukraine